

УДК 321.02:055.2

*Музиченко Ганна В'ячеславівна,
Довиденко Олександра Олександрівна*

РОЛЬ ЖІНОК В ГАРМОНІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРАЇН ЄС-28 ТА ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ

Розглянуто гендерні аспекти гармонізації політичного процесу на прикладі країн пострадянського простору та країн ЄС-28. Проаналізовано ступінь представництва жінок в парламентах кожної з груп країн, встановлено ступінь впливу політичних чинників (тип виборчої системи та структура парламенту) на ступінь представництва жінок в депутатському корпусі вищих виборних органів влади. Встановлено, що в країнах ЄС-28 зазначені політичні чинники несуттєво впливають на частку представництва жінок в парламентах, хоча за пропорційної системи виборів такий показник є найвищим по групі. В країнах пострадянського простору загальний показник представництва жінок в парламентах є значно нижчим, ніж в ЄС, а найбільше представництво забезпечує мажоритарна система виборів. Спільним для обох груп визнано негативний вплив змішаної системи виборів на загальне представництво жінок в вищих виборних органах влади.

Ключові слова: політичний процес, гармонізація, гендерна рівновага, парламент, тип виборчої системи, бікамералізм

*Музыченко Анна Вячеславовна,
Довыденко Александра Александровна*

РОЛЬ ЖЕНЩИН В ГАРМОНИЗАЦИИ ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СТРАН ЕС-28 И ПОСТСОВЕТСКОГО ПРОСТРАНСТВА

Рассмотрены гендерные аспекты гармонизации политического процесса на примере стран постсоветского пространства и стран ЕС-28. Проанализировано степень представительства женщин в парламентах каждой из групп стран, установлено степень влияния политических факторов (тип избирательной системы и структура парламента) на степень представительства женщин в депутатском корпусе высших выборных органов власти. Установлено, что в странах ЕС-28 указанные политические факторы несуттєво влияют на долю представительства женщин в парламентах, хотя при пропорциональной системе выборов такой показатель является наивысшим по группе. В странах постсоветского пространства показатель представительства женщин в парламентах является значительно ниже, чем в ЕС, а наибольшее представительство обеспечивает мажоритарная система выборов. Общим для обеих групп установлено негативное влияние смешанной системы выборов на общее представительство женщин в высших выборных органах власти.

Ключевые слова: политический процесс, гармонизация, гендерное равновесие, парламент, тип избирательной системы, бикамерализм

*Muzychenko Ganna Vyacheslavivna,
Dovydenko Olexandra Olexandrivna*

THE ROLE OF WOMEN IN POLITICAL PROCESS HARMONIZATION: COMPARATIVE ANALYSIS OF THE EU -28 AND POST-SOVIET COUNTRIES

Gender aspects of the political process harmonization by the example of post-Soviet countries and the EU- 28 are discussed in the article. Analyzed the degree of representation of women in the parliaments of each of the groups of countries, identified the degree of influence of

political factors (type of electoral system and the structure of parliament) on the degree of representation of women in elected legislative bodies of the higher authorities. Found that in the EU- 28, these political factors insignificantly affect the fraction of women's representation in parliament, although the proportional electoral system, this figure is the highest in the group. In the post-Soviet countries outside the representation of women in parliament is much lower than in the EU and provides the greatest representation majoritarian electoral system. Common to both groups found a negative effect of the mixed system of elections to the general representation of women in the highest elected authorities.

Keywords: political process, harmonization, gender balance, the parliament, the type of electoral system, bicameralism

Постановка проблеми. Активні суспільні трансформації, що відбуваються нині в країнах світу та в Україні зокрема, суттєво змінюють усталені способи життєдіяльності, суспільні норми та ідеологічні конструкції, що їх визначають. Ці трансформації активно осмислюються на різних рівнях, формуються і розвиваються нові наукові напрями, однак, майже всі вони вказують на необхідність посилення демократичних процесів в сучасних країнах. Демократизація політичного процесу в країнах пострадянського простору – одна з найгостріших проблем політичного життя, тому потребує наукового обґрунтування з метою гармонізації політичного процесу та досягнення політичної стабільності в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Політичний процес є одною з центральних категорій політичного аналізу, яка вже досить ґрунтовно досліджена на теоретичному рівні в роботах А.А. Дегтярьова, М.В. Ільїна, О.Ю. Мелешкіної, О.М. Салміна, А.Ю. Шутова та ін., в умовах демократизації суспільства – в роботах Р. Арона, М. Каазе, С. Липсета, Х. Лінца, Дж. Сарторі та ін. Питання гендерної рівноваги досліджували М. Бертольд, М. Джагер, А. Янг, а також вітчизняні автори – І. Доброжанська, О. Копиленко, Л.І. Лушпай, Н.М. Онищенко, М. С. Петрушкевич, А.І. Погорелова, О. Цуницька, К.О. Чернова, О. Ярош та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Сучасною суспільно-політичною думкою серед аспектів гармонізації політичного процесу виділяються різні напрямки суспільно-політичного життя, зокрема досягнення політичної та ідеологічної структурованості суспільства, культурно-релігійної ідентичності, гендерної рівноваги в органах влади та на рівні політичного процесу в цілому. Питання гендерної рівності є одним з актуальних аспектів гармонізації політичного процесу в Україні та країнах СНД та умовою вступу до Європейської спільноти.

Формулювання цілей статті. Дана стаття має на меті проаналізувати роль жінок в гармонізації політичного процесу шляхом порівняння представництва жінок в законодавчих органах влади країн пострадянського простору та Європейського союзу та виявлення впливу політичних чинників (тип виборчої системи, структура парламенту) на ступінь представництва жінок в них.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне розуміння демократії – це розуміння її як демократії паритетної, гендерної, адже творення її відбувається всім народом як джерелом влади в суспільстві. В будь-якій державі суспільство є досить диференційованим за багатьма критеріями: стать, вік, соціальний стан, економічне становище, освіта, тощо – і всі вони суттєво впливають на процес прийняття політичних рішень в державі та на політичний процес в цілому.

В демократичних суспільствах головним органом політичної влади в суспільстві є парламент, який є представником інтересів всього населення даної країни та має ухвалювати рішення в інтересах всього суспільства, тому саме в парламенті має додержуватися один з найголовніших принципів демократії – принцип рівності, зокрема й гендерної.

Для країн пострадянського простору інститут парламентаризму є досить новим, адже парламенти там утворилися лише з появою незалежності та початком розбудови демократії після розпаду СРСР, хоча певний досвід представницької влади в них зберігся з радянських часів, де жінки долучалися до політичного процесу через членство у комуністичній партії, зокрема й у якості депутатів рад республіканського та всесоюзного рівня.

Наразі у всіх новоутворених країнах пострадянського простору існують парламенти, до депутатського корпусу якого обов'язково входять жінки. Загальні відомості про кількість депутатських місць у парламентах країн ЄС-28 й пострадянського простору та кількість жінок в них станом на початок 2014 року відбиває таблиця 1.

Таблиця 1.

Дані про представництво жінок в парламентах країн пострадянського простору та ЄС-28

Назва Країни (тип виборчої системи)	Місць, всього	Жінки, осіб / %	Нижня палата (всього/ жінок/%)	Назва країни (тип виборчої системи)	Місць, всього	Жінки осіб / %	Нижня палата (всього/ жінок/%)
Країни ЄС-28				Країни СНД			
Австрія (п)	244	77 / 32	183/59/32	Азербайджан (м)	125	20 / 16	
Бельгія (п)	221	86 / 39	150/59/39	Білорусь (зм)	174	49 / 28	110/29/26
Болгарія (зм)	240	59 / 25		Вірменія (зм)	131	14 / 11	
Велика Британія (п)	1429	329 / 23	649/147/23	Грузія (зм)	150	17 / 11	
Греція	300	63 / 21		Казахстан (зм)	154	28 / 18	107/26/24
Данія (п)	179	70 / 39		Киргизія (п)	120	25 / 21	
Естонія (зм)	101	21 / 21		Молдова (п)	101	20 / 20	
Ірландія (п)	226	43 / 19	166/25/15	Росія	616	74 / 12	450/61/14
Іспанія (зм)	616	217 / 35	350/126/36	Таджикистан (п)	97	17 / 18	63/12/19
Італія (зм)	953	291 / 31	630/198/31	Туркменістан (м)	125	33 / 26	
Кіпр (п)	56	6 / 11		Узбекистан (п)	250	48 / 19	150/33/22
Латвія (п)	100	25 / 25		Україна (зм)	450	43 / 9	
Литва (зм)	141	34 / 24					
Люксембург (п)	60	17 / 28					
Мальта (п)	70	10 / 14					
Нідерланди (п)	225	85 / 38	150/58/39	Умовні позначення			
Німеччина (п)	700	249 / 36	631/230/36	(п)	- пропорційна с-ма виборів		
Польща (п)	560	123 / 22	460/110/24	(м)	- мажоритарна с-ма виборів		
Португалія (п)	230	66 / 29		(зм)	- змішана с-ма виборів		
Румунія (п)	588	68 / 12	412/55/13	Примітка:			
Словаччина (п)	150	28 / 19		дані про загальну чисельність місць та кількість жінок-депутатів в нижніх палатах країн, що досліджуються, наведені тільки в тих країнах, де парламент є двопалатним			
Словенія (п)	130	32 / 25	90/29/32				
Угорщина (зм)	386	35 / 9					
Фінляндія (зм)	200	85 / 42					
Франція (зм)	925	229 / 25	577/151/26				
Хорватія (п)	151	36 / 24					
Чехія (зм)	281	53 / 19	200/39/20				
Швеція (п)	349	156 / 45					

Джерело: складено авторами за даними офіційних сайтів парламентів та статистичних служб країн, що досліджуються

Як зазначає О. Копиленко, гендерна рівність передбачає право на відмінності статей. Існування двох великих соціальних груп – чоловіків і жінок – означає наявність у них специфічних потреб, які необхідно враховувати в процесі правового регулювання. Гендерні відмінності не є перепоною для рівності, а лише потребують диференціації законодавства, відбиття їх у спеціальних нормах, а отже, передбачають досконалішу законодавчу техніку [3, с. 11-12].

Порівняльний аналіз представництва жінок в вищих органах законодавчої влади країн СНД та ЄС-28 свідчать про те, що в середньому відсоток представництва жінок в вищих законодавчих органах влади країн ЄС складає 26,4%, а в країнах пострадянського простору лише 18,8%. Найкраща ситуація в Європі спостерігається у Швеції (45%), Фінляндії (42%), Бельгії, Данії (по 39%), найнижчий відсоток представництва - на Кіпрі (11%) та в Угорщині (9%). Цікавим є той факт, що переважна кількість країн – нових членів ЄС демонструє показник представництва жінок нижчий за середній по країнам ЄС-28.

Серед країн СНД найкращий показник представництва жінок в парламенті країни демонструє Білорусь (28%) та Туркменістан (26%), які є країнами з авторитарним політичним режимом, а найнижчий показник представництва жінок спостерігається в Україні (9%), Вірменії та Грузії (по 11%). Відзначимо, що Україна та Угорщина, які за статистичними показниками є останніми в рейтингу представництва жінок в вищих виборчих органах влади, є країнами посткомуністичного простору і дуже близькими за історичними та культурно-релігійними аспектами здійснення політичного процесу.

Необхідно зазначити, що парламенти країн світу можуть бути однопалатними та двопалатними. В країнах ЄС 13 з 28 держав мають двопалатний парламент, в країнах пострадянського простору – 5 з 12. Як відомо, нижні палати парламентів традиційно формуються на засадах виборності, причому в абсолютній більшості випадків це прямі, загальні, рівні вибори й при таємному голосуванні. Коли говорять про народне представництво, про верховенство законодавчого органу, про народний суверенітет, то йдеться саме про нижні палати, оскільки вони формуються народом, там засідають представники народу. Це і є уособленням суверенітету й народного представництва [2, с. 248].

Розрахований як відношення кількості депутатських місць, що обіймаються представницями жіночої статі, до загальної кількості місць у палаті парламенту, показник представництва жінок в нижніх палатах парламентів свідчить про значку відмінність між країнами ЄС-28 та країнами СНД: для перших він складає 28,9%, що на 2,5% відсотка вище за середній показник представництва по парламентам даної групи країн, а в країнах пострадянського простору він дорівнює 18,3%, що майже співпадає із середнім показником по групі (18,8%).

Відзначимо, що однорідності серед групи країн щодо представництва жінок немає ні в країнах ЄС-28, ні в країнах пострадянського простору. Більшість країн всередині групи демонструють незначні відхилення від загальнопарламентського показника представництва (в межах 1-2%), однак є і країни, що позначаються відмінностями. Так серед групи країн ЄС-28 Словенія демонструє значне збільшення (+7%) представництва жінок в нижній, виборній палаті парламенту, а Ірландія навпаки – зниження на 4%. Аналогічна ситуація спостерігається і в країнах пострадянського простору: зростання частки жінок-депутатів в нижніх палатах спостерігається в Казахстані (+4%) та Узбекистані (+3%), а Білорусь – єдина країна, яка засвідчила зниження чисельності жінок-депутатів на 2%.

Це дозволяє зробити висновок про те, що інститут бікамералізму (двопалатності) суттєво не впливає на кількісні показники представництва жінок в вищих виборних органах влади.

Традиційно при дослідженні гендерних аспектів політичних процесів вважається, що чинниками, які безпосередньо впливають на представництво жінок в парламенті, є тип виборчої системи. Загальні відомості про розраховані авторами показники представництва жінок в вищих виборних органах влади країн ЄС-28 та країн пострадянського простору зведені в таблиці 2.

Не суттєво впливає на представництво жінок в парламентах країн ЄС-28 такий чинник, як тип виборчої системи. Для більшості країн даної групи (18 з 28) притаманна пропорційна система формування виборних органів влади. Частка жінок-депутатів в парламентах, що обираються за пропорційною системою, складає 26,5%, за змішаною – 26,3%, що майже нейтралізує даний чинник впливу на інститут представництва жінок та гендерну рівновагу в вищих виборних органах влади даної групи країн.

Дещо інша ситуація спостерігається в країнах пострадянського простору, де вживаються три системи виборів: пропорційна, мажоритарна та змішана. Остання є найбільш поширеною (6 країн з 12) і відсоток жінок-депутатів в таких країнах дорівнює 13,4%, що є найнижчим показником представництва жінок в вищих виборних органах влади даної групи. Дві країни – Туркменістан та Азербайджан – мають мажоритарну систему виборів і формування складу парламенту й демонструють найвищий рівень представництва жінок в парламентах країн пострадянського простору (21,2%). Країни з пропорційною виборчою системою, яких на пострадянському просторі чотири, демонструють середній показник у групі – 19,4%.

Однак, слід визнати, що навіть найвищий показник по групі в країнах пострадянського простору не відповідає бодай найнижчому в країнах ЄС-28 (21,2% проти 26,3%). Спільним для всіх цих країн є вплив змішаної системи виборів на загальне представництво жінок в парламентах: і для країн ЄС-28, і для країн пострадянського простору в таких країнах спостерігаються найнижчі показники представництва жінок. Особливо це відмічається в країнах пострадянського простору, де змішані системи запроваджено в половині країн групи, а частка представництва жінок є нижчою за країни з мажоритарною системою на 7,8%, а від середнього показника по групі – на 5,4%.

Отже, можемо констатувати вагомість чинника «тип виборчої системи» щодо впливу на інститут представництва жінок в вищих виборних органах влади країн пострадянського простору, а саме визнання позитивного впливу мажоритарної системи виборів на загальний результат. Також слід визнати спільне явище для обох груп країн – показник представництва жінок у виборних інститутах влади є вищим за пропорційної системи виборів, ніж за умов змішаної системи.

Узагальнюючи ступінь впливу таких політичних чинників, як тип виборчої системи та структура парламенту та інститут представництва жінок в парламентах країн ЄС-28 та України, можна звести їх до наступних показників:

Таблиця 2.

Узагальнені показники представництва жінок в вищих виборних органах влади країн ЄС-28 та пострадянського простору

№ п/п	Показник	Країни ЄС-28	Країни пострадянського простору
1.	Частка жінок-депутатів в парламенті	26,4%	18,8%
2.	Частка жінок-депутатів в нижній палаті парламенту	28,9%	18,3%
3.	Представництво жінок-депутатів у парламентах країн з:		
	- пропорційною системою виборів	26,5%	19,4

	- мажоритарною системою виборів	-	21,2%
	- змішаною системою виборів	26,3%	13,4%

Примітка: всі показники розраховані в середньому по кожній групі країн на основі даних таблиці 1.

Гендерна рівновага в парламенті не зводиться до паритетного співвідношення чоловіків і жінок в законодавчому органі, хоча це і вкрай важливо. Великого значення набуває усвідомлення всіма народними депутатами складності цієї проблематики, об'єктивної необхідності правового регулювання гендерних процесів в Україні, обізнаність із забезпеченням гендерної рівності в актах міжнародного та європейського права, особливостями втілення гендерного компоненту в галузевому законодавстві.

Рівноправності чоловіків і жінок, як підкреслює У. Бек, не можна досягти в рамках інституціональних структур, що споконвічно орієнтовані на нерівноправність. Якісно нової рівноправності можна досягти лише обмірковано, крок за кроком змінюючи сукупну інституціональну систему розвинутого індустріального суспільства [1, с. 186].

В Україні на рівні Конституції України закріплені рівні права чоловіків і жінок, а от із реальними можливостями їх реалізації справа є більш складною. Як визнає А. Погорелова, в українському парламенті, і це слід визнати відверто, ще залишається значною частина чоловіків-політиків, які не піднялися до розуміння гендеру як принципу, як комплексної проблеми, нерідко продовжують зводити її до традиційного «жіночого питання» і тим самим гальмують не лише розвиток парламентаризму, а й в цілому прогресивний суспільний поступ [4, с. 132].

Гендерний чинник все більше виявляє себе в діяльності українського парламенту, інтенсифікує його взаємодію з громадськістю. Визначальним у розгортанні цих процесів став 2005 рік, що пов'язано із прийняттям Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Того ж року в результаті співробітництва Інституту законодавства Верховної Ради України та Програми рівних можливостей ПРООН обґрунтовано необхідність проведення гендерної експертизи законопроектів та розроблено навчальну тренінгову програму та відповідну літературу з цих питань для комітетів парламенту.

Реалізація гендерної політики залежить від її інституційно-правового забезпечення, перш за все, у самому парламенті. Йдеться про те, щоб вимоги таких законів України, як «Про комітети Верховної Ради України», «Про регламент Верховної Ради України» відповідали вимогам Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків». Помітним кроком в гендерному сенсі стало створення у Комітеті з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин підкомітету з міжнародно-правових питань та гендерної політики.

Не слід забувати й про психологічний бік справи. Як зазначає А. Погорелова, в психології та культурі населення зміни відбуваються за провідної ролі правлячих еліт. Особистість парламентаря, його робота, діяльність комітетів, фракцій за широкою об'єктивною поінформованості про них через засоби масової інформації можуть стимулювати у населення як вузькі ринкові, так і широкі демократичні установки, усвідомлення необхідності гендерної симетрії, що обов'язково позначається на настроях електорату, на результатах виборів до органів влади [4, с.135].

Практичне забезпечення рівноправності жінок і чоловіків перебуває не лише в площині законодавчої врегульованості або неврегульованості, а, як свідчить практика, також у сфері соціально-економічних відносин, залежить від низького рівня життя, зuboжіння частини населення, культурно-релігійних чинників тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження гендерних аспектів гармонізації політичного процесу в країнах ЄС-28 та пострадянського простору дозволяє зробити наступні висновки:

по-перше, гармонізація політичного процесу в країнах, що досліджувалися, одним з аспектів свого вдосконалення вбачає саме розширення представництва жінок в депутатському корпусі вищих виборних органів влади;

по-друге, на ступінь представництва жінок в депутатському корпусі парламентів зазначених країн значно впливають такі політичні чинники, як тип виборчої системи та структура парламенту;

по-третє, визнано, що представництво жінок в парламентах країн ЄС-28 в вищим за групу країн пострадянського простору, а вплив політичних чинників несуттєво різнить між собою держави із різними виборчими системами та структурою парламентів, хоча найбільше представництво забезпечує саме пропорційна система виборів;

по-четверте, в країнах пострадянського простору найбільший відсоток жінок-депутатів спостерігається в східних державах із мусульманською культурою, де запроваджені мажоритарні системи виборів, а найнижчий показник представництва жінок спостерігається в Україні.

по-п'яте, вплив політичних чинників на гендерне представництво жінок в парламентах світу не є вичерпним. Експерти зазначають впливовість також таких показників, як соціально-демографічні, культурно-релігійні, психологічні тощо. До того ж гендерні аспекти гармонізації політичного процесу також мають доповнюватися політико-правовими, культурними та іншими складовими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / У. Бек. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 234 с.
2. Конституційне (державне) право зарубіжних країн : Навч. посібник / В.М. Бесчастний, О.В. Філонов, В.М. Субботін, С.М. Пашков ; За ред. В.М. Бесчастного. – К. : Знання, 2007. – 467 с.
3. Копиленко О. Л. Правовий статус і гендерна політика : виміри та підходи / О. Л. Копиленко // Впровадження гендерних підходів у роботу комітетів Верховної Ради України : практичний посібник. – К. : К.І.С., 2005. – С. 11-16.
4. Погорелова А. І. Розвиток культури парламентаризму в Україні / А. І. Погорелова. – К. : Парламентське вид-во, 2012. – 248 с.

1. Bek, U. (2000). Obshestvo riska. Na puti k drugomu modernu. [Risk Society. On the way to another modernity]. Moskva: Progress [in Russian].
2. Beschastnyy, V.M., Filonov, O.V., Subbotin, V.M., & Pashkov, S.M. (2007). Konstytuszhine (derzhavne) pravo zarubishgnykh krain [Constitutional (state) law of foreign countries]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
3. Kopylenko, O.L. (2005). Pravovyy status i genderna polityka : vymiry ta podkhody [Legal status and gender politics: dimensions and approaches]. Vprovadzhennya gendernykh pidkhdov u robotu Verkhovnoi Rady Ukrainy [Implementation of gender mainstreaming in the work of the Verkhovna Rada of Ukraine]. - Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
4. Pogorelova, A.I. (2012). Rozvytok kultury parlamentaryzmu v Ukraini [Cultural development of parliamentarism in Ukraine]. Kyiv: Parlamentske vudavnyzhtvo[in Ukrainian].

Рецензент доктор політ. наук, професор С.М. Наумкіна

